

JAK POWSTAŁO MIASTO ZAWICHOST

Jeden ze współczesnych badaczy średniowiecza przyjął definicję, że miastem był ośrodek posiadający zakon zebraczy, który mógł się utrzymać tylko w warunkach dużego skupiska ludności i rozwiniętej gospodarki towarowej. Według nauki niemieckiej miastem było tylko takie osiedle, które miało swój samorząd i tworzyło gminę, której członkowie podlegali własnej, lokalnej jurysdykcji. Krytykę tych teorii podjął Kazimierz Tymieniecki (1887-1968) profesor Uniwersytetu Warszawskiego i Poznańskiego, stwierdzając, że o istocie miasta, o jego powstaniu decydowało istnienie targu połączone z działalnością określonego środowiska administracyjnego lub kościelnego, grupującego większą ilość konsumentów na jednym miejscu. Najstarszymi miastami według niego były podgrodzia, w których skupiała się produkcja rzemieślnicza oraz handel a targi odbywały się raz w tygodniu. Przybywali na nie mieszkańcy z bliższej i dalszej okolicy w celu wymiany swoich nadwyżek rolniczych i hodowlanych na wyroby rzemieślnicze produkowane i sprzedawane przez mieszkań mwpodgrodzi lub fachowców zamieszkujących wsie służebne. Podgrodzie było przeważnie związane z grodem wspólnym systemem obronnym, ale nie zawsze. Same grody jak pamiętamy były ośrodkami administracyjnymi państwa pierwszych Piastów. Obserwując rozwój Zawichostu wydaje się, że spełnia on wszystkie wymienione na wstępie kryteria. Przyjmując hipotezę o istnieniu w Zawichoście większego ośrodka plemiennego jeszcze w okresie przedpiastowskim zwróciliśmy uwagę na funkcjonowanie w owym czasie grodów na Podgórzu, w Trójcy oraz na samym Wzgórzu Miejskim. Jest rzeczą natomiast dyskusyjną czy ośrodki te działały równolegle czy też pojawiały się kolejno w wyniku następujących zdarzeń. Ślady grodu i osady na Podgórzu pochodzą z VIII-IX w. Zbliżoną metrykę posiada Trójca. Najwięcej wątpliwości budzi Wzgórze Miejskie, na którym ulokowany jest obecny Zawichost. Czy zaistniało ono jako osada dopiero w okresie panowania Piastów, czy też jego historia sięga czasów znacznie wcześniejszych? Wyciąganie wniosków utrudnia brak badań archeologicznych. W poprzednich rozważaniach zauważyliśmy, że teren ten, otoczony nurtami Wisły, był miejscem zbyt atrakcyjnym strategicznie aby pozostać niedocenionym przez ówczesne plemiona. Pogląd ten staraliśmy się oprzeć na występujących tu śladach kilku grodów (rejon ul. Krochmalnej, teren kościoła p.w. WNMP, okolice ul. Nadbrzeżnej, Starostwo). Ostatecznie uznaliśmy, że najdogodniejsze warunki dla funkcjonowania grodu głównego były na Starostwie, pozostałe zaś umocnienia mogły wchodzić w skład systemu obronnego całego Wzgórze. Należał do niego również gród na wyspie wiślanej zwanej „Grodzisko”, który w późniejszym okresie został przebudowany z drewnianego na murowany przejmując funkcję głównej twierdzy. Ta wielość grodów świadczy o tym, że Zawichost był miejscem szczególnie chronionym ze względu na swoje znaczenie strategiczne oraz działającą tu przeprawę. Był najstarszym ośrodkiem w tym rejonie. Przyjmował pierwsze uderzenia różnych najeźdźców poruszających się traktami handlowymi.

Nie można wykluczyć, że początków Zawichostu należy upatrywać w Trójcy ze względu na skupiające się tutaj drogi oraz przepływającą odnogę Wisły, a nawet być może jej główny nurt. Jednak już w XI w. bardziej znaczącą rolę odgrywało Wzgórze Miejskie. Kościół w Trójcy pomimo, że był siedzibą archidiakonatu posiadał raczej lokalne znaczenie. Głównymi natomiast ośrodkami kościelnymi były - Sw. Maurycy i Najświętsza Maria Panna. Wydaje się, że upadek znaczenia Trójcy zaczął postępować w wyniku bardziej intensywnego osadnictwa na Wzgórzu. Może do tego upadku przyczyniła się zmiana przebiegu szlaku handlowego, który wiódł początkowo skarpą Wyżyny Sandomierskiej przez Podgórze, Górki Górne i Dolne do Trójcy, gdzie znajdował się gród z podgrodziami? Tutaj szlak ten, jak pamiętamy, przeprowadzał się przez odnogę (a może główny nurt) Wisły i wychodził na Wzgórze Miejskie aby wzdłuż ulicy Głębokiej, obok grodu na Starostwie, dochodzić do drugiej odnogi (lub rozlewisk) Wisły i obok gródka na wyspie wiślanej zwanej „Grodziskiem”, zmierzać w kierunku wschodnim, wzdłuż doliny rzeki Sanny.

Zwróćmy również uwagę, że walorem Zawichostu, oprócz przeprawy i strategicznego położenia było niezłe zaplecze osadnicze zarówno w skupiskach położonych na jego obszarze (Podgórze, Górki Górne, Górki Dolne, Trójca, Wzgórze Miejskie) jak i starych osadach wiejskich, którymi był otoczony po prawej i lewej stronie Wisły. Tak więc dochodzimy do wniosku, że Zawichost już od dawna pełnił szereg funkcji charakterystycznych dla ośrodków miejskich. Nie należy się więc dziwić jego wczesnej lokalizacji na prawie niemieckim, która nastąpiła w 1242 roku, po pierwszym najeździe Tatarów w 1241 r. i całkowitym zniszczeniu. Były to czasy panowania Bolesława Wstydlivego, początkowo tylko księcia sandomierskiego a dopiero od 1243 r. również krakowskiego. Jest to jedna z pierwszych lokalizacji na terenie Małopolski. Na 32 lokalizacje, jakich dokonano w tym rejonie do końca XIII w. Zawichost zajmuje chronologicznie trzecie miejsce po Krakowie - 1228 r. i Skaryszewie - 1230 r.

Ostatnim etapem powstania miasta było wydanie przywileju lokacyjnego przez B. Wstydlivego w 1242 r. Przywilej ten zezwalał na przeorganizowanie miasta w oparciu o prawo niemieckie-magdeburskie. Zapewniał osadnikom możliwość używania sądowego prawa niemieckiego oraz normował ustrój miasta przewidując instytucję ławy sądowej i wójta (sołtysa). Mieszkańcy mieli być niezależni od urzędników książęcych a podlegali tylko władzom miejskim. Mogli oddawać się bez przeszkód różnym przemysłom i handlowi. Pod budowę domów otrzymali parcele a także określoną ilość ziemi ornej.

Mogli m.in. budować młyny na Wiśle oraz łowić ryby w rzece. W 1250 r. napotykamy na nazwisko sołtysa Zawichostu niejakiego Jaśka. Jego tytuł nie powinien nas wprowadzić w błąd, ponieważ w tym czasie nosili go

przełożeni o wiele większych ośrodków miejskich np. Krakowa. W wyżej wspomnianym dokumencie Jasiek został odnotowany jako „Jassek scultetus de Zawichost”.

Nową osadę często zakładano obok starej. Wcześniej przyjęliśmy, że miasto przed lokacją usytuowane było na Starostwie, gdzie znajdował się gród i podgrodzie obok których ulicą Głęboką przebiegała droga w kierunku przeprawy. Natomiast nowe miasto, które zostało utworzone w wyniku wydania przywileju lokacyjnego przez B. Wstydlivego przy współpracy z sołtysem Jaśkiem, usytuowało się w rejonie dzisiejszego Rynku Małego. Być może było to związane ze zmianą dotychczasowego układu komunikacyjnego pomiędzy Sandomierzem a Zawichostem. Wcześniej, począwszy od Winiar przebiegał on wzdłuż skarpy w kierunku Trójcy. Obecnie w wyniku przesunięcia się koryta Wisły w kierunku wschodnim, szlak ten prowadził wzdłuż doliny u podnóża Skarpy wychodząc na Wzgórze Miejskie od strony południowej a więc w rejonie dzisiejszych ulic: Sandomierskiej, 11 Listopada, aby przez Rynek Mały i ul. Leonarda znaleźć się w sąsiedztwie przeprawy.

Należy przypuszczać, że miasto zostało zaplanowane w kształcie prostokąta położonego w rejonie ulic: Sandomierska, 11 Listopada, Nadbrzeżna, Szkolna, Ogrodowa. Jego oś przebiegała wzdłuż ulic: Św. Leonarda, Rynek Mały, Kościuszki. To tutaj koncentrowała się najważniejsza zabudowa. Temu układowi były podporządkowane dalsze ulice biegnące do niego równolegle lub prostokątnie.

Wiemy, że w XIV w. miasto posiadało umocnienia w formie wałów ułożonych owalnie w stosunku do ulic: Ogrodowej i Szkolnej. Od wschodu zabezpieczały go wysokie, dodatkowo jeszcze umocnione skarpy. Powierzchnia obwarowanej części dochodziła do 450 m długości i ok. 300 m szerokości.

Na zakończenie trzeba jeszcze wspomnieć o zamku zawichojskim, zlokalizowanym na wyspie wiślanej. Początkowo miał tu stać gród drewniany zabezpieczający przeprawę. Budowniczym zamku murowanego był prawdopodobnie B. Wstydlivy, mocno związany z Zawichostem.

Jego modernizacji, pod kątem przystosowania do ówczesnych wymogów sztuki wojennej, dokonał Kazimierz Wielki (1333- 1370). Wiemy, że w 1376 r. zamek powstrzymał najazd Litwinów, a w 1502 r. napad Tatarów. Na jego murach znajdowało się 30 hakownic (ruszn). Komunikację z Zamkiem zabezpieczały dwa promy. Być może miał on również stałe połączenie z łądem od strony miasta, które zabezpieczała wzniesiona grobla. Zbudowany był w stylu gotyckim.

Ze względu na ograniczoną powierzchnię terenu, na którym został wzniesiony jego sylwetka była wysmukła a ilość pomieszczeń gospodarczych niewielka. Przejął on funkcje głównego grodu miasta, którą dotychczas pełnił drewniany gród na Starostwie zniszczony prawdopodobnie w wyniku kolejnego najazdu Tatarów lub Litwi

Artykuł: Michał Starzyk
Źródło: Wieść Gminna
Miesięcznik Gminy i Miasta
Zawichost
Nr:9/luty 1996

